

ASPECTE PRIVIND STAREA DE CONSERVARE A CRUCII JURĂMÂNTULUI/CRUCEA PÂRGARILOR DIN CÂMPULUNG MUSCEL

Rodica NIȚU*
Sanda SAFTA**

Cuvinte cheie: *Cruci votive, conservare/restaurare, factori de degradare, intervenție.*

Keywords : *Votive crosses, conservation / restoration, degradation factors, intervention.*

Abstract

Outdoor monuments are permanently subject to environmental factors. That is why most of the problems they face are similar on a case-by-case basis, some of which may be considered natural. However, some of the problems that arise come from ignoring them, checking for certain periods of time and recovering if necessary. Various causes may cause one or more types of degradation, and at the same time may give rise to a sequence of degradations that result from one another. The paper presents a study on the current state of preservation of the Historic Monument of the Cross of the Oath / The Cross of the Pergars, the interventions carried out over time, a study that is the first step in the conservation / restoration action, the purpose of which is to preserve one of the epigraphic monuments Câmpulung municipality.

1

* Conservator, Muzeul Municipal Câmpulung.

** Șef Serviu, Muzeul Municipal Câmpulung.

¹ Cele două cruci ale jurământului. În fundal, zidită, este crucea originală (foto Carol Popp Szathmary) - Carmen Oprescu, *Centrul Câmpulungului Muscelian în evoluția istorică a orașului*, în „Revista de istorie a Muscelului- Studii și comunicări”, vol. X, Ed. Universității din Pitești, 2009, p. 65.

Cele mai vechi materiale de construcții folosite de-a lungul timpului, sunt piatra, lemnul, pământul bătut, chirpicul. Urmează cărămizile arse, varul obișnuit, varul hidraulic, cimentul, betonul simplu, fierul forjat, fonta, oțelul, betonul armat, lemnul lamelar, aluminiul.

Componenta structurală a construcțiilor monumente istorice care aparțin patrimoniului arhitectural câmpulungean, deși nu au o tipologie care să reflecte particularități deosebite, au totuși caracteristici specifice, care trebuiesc amintite. Materialele întrebuițate au caracteristici deosebite de cele întrebuițate în alte zone cu tradiție într-un anumit domeniu. Dacă în zone cu tradiție, din punct de vedere al materialului predominant, s-a dezvoltat o „civilizație a pietrei”, în zona Câmpulungului se poate vorbi, și de o „civilizație a lemnului” și de o „civilizație a pietrei”. Datorită acestui aspect un impact deosebit asupra durabilității construcțiilor monumente istorice sau de patrimoniu arhitectural din această zonă la diferite acțiuni, trebuie subliniat că în general, acțiunile climatice, cu acțiune și repetabilitate mare, au un caracter distructiv asupra edificiilor. Majoritatea edificiilor monumente istorice sau de patrimoniu arhitectural din Câmpulung Muscel, au nevoie de intervenții, care trebuie realizate în cât mai mare măsură cu materialele, tehnicile și meseriile tradiționale, adaptate și îmbunătățite cu părțile pozitive ale tehnicii contemporane, cu caracter reversibil și care să nu altereze, ci pe cât este posibil să pună în valoare caracterul istoric al acestora.

Municipiul Câmpulung este așezat în depresiunea subcarpatică cu același nume, având coordonatele geografice 25° 39' longitudine estică, 45 ° 15' latitudine nordică și o altitudine de 578 m peste nivelul mării, fiind considerat cel mai vechi oraș medieval din Țara Românească. Hrisoavele domnești îl datează în sec. al XIII- lea, iar inscripția de pe lespedeza tombală a comitelui Laurențiu de Longo Campo, existentă și astăzi în interiorul Bărăției, menționează anul 1300 ca an al formării sale. Orașul, s-a format, ca majoritatea orașelor de la noi din țară, pe teritoriul unei puternice obști sătești care a evoluat spre faza de târg și apoi spre cea de oraș, datorită dezvoltării schimburilor economice cu alte așezări din țară, sau din Transilvania, schimburi care aveau ca punct final târgul permanent fixat în jurul datei de 20 iulie (Sf. Ilie) și la care veneau negustori din întreaga Peninsulă Balcanică.

În decursul secolelor orașul a cunoscut largi perioade de prosperitate, datorită privilegiilor de care s-au bucurat locuitorii săi, precum și traficului intens de mărfuri. Crucile Jurământului sunt cele mai importante dintre documentele medievale care există în Câmpulung. Prima Cruce, originalul din 1674, este o cruce care se află astăzi încastrată în pereții casei Ionescu - Berechet, pe bulevardul Negru Vodă, la numărul 102, iar a doua este așezată în Piața Centrală și este o copie a primeia executată în anul 1790, (cea a cărei stare de conservare o vom prezenta în acest studiu). Textul inscripționat pe aceste monumente este compus din trei părți. Prima parte este o invocație a Sfintei Treimi și a sfântului în memoria căruia erau ridicate, în a doua parte se pomenește Nașterea Domnului și în a treia parte sunt expuse privilegiile de scutire ale orașenilor câmpulungeni, de care se bucurau încă de la întemeierea Țării Românești și pe care domnitorii Țării Românești le înnoiau periodic la începutul altei domnii.

Crucile votive au o însemnătate aparte pentru oraș, fiind scrise în chirilică, slavonă și chirilică românească și au o semnificație juridică. Există multe cruci de piatră ce marchează răscrucile drumurilor din Câmpulung, dintre care pot fi

exemplificate crucea ridicată în timpul domnitorului Mihai Viteazul (1593) și al lui Constantin Brâncoveanu (1697), frumos ornamentate cu motive care amintesc de tradiție populară și chiar cu motive de tradiție dacică (transmise din generație în generație), care atestă în acest fel o continuitate de locuire pe aceste meleaguri.

În urma studiului și cercetărilor efectuate în decursul lunilor iulie, august 2014 și martie 2018 pe teritoriul orașului Câmpulung Muscel (studiu realizat de conservatorii instituției noastre, Nițu Rodica și Grecu Consuela), au fost identificate un număr de 37 de cruci din piatră realizate din calcar numulitic de Albești de către meșterii pietrari din zonă, fiind ridicate în vechile cartiere ale orașului, mutate ulterior odată cu modernizarea urbei. Din cele 37 de cruci, un număr de 17 sunt identificate în jurul bisericilor, una se găsește în curtea Muzeului Municipal Câmpulung, cea mai importantă se află încastrată în fosta casă a arhitectului D.I. Berechet fiind numită „Crucea Jurământului”, o alta numită „Crucea Pârgarilor”, cea care face obiectul studiului nostru și se află amplasată în Piața Centrală a orașului, iar restul le identificăm prin cartierele orașului la intersecțiile străzilor.

Crucea Jurământului, reprezintă dacă nu cel mai important monument istoric din Câmpulung, cel mai original, datorită unicității, nemaicunoscându-se alta asemănătoare în istoria țării noastre. A primit acest nume pentru că *județul* nou ales, împreună cu cei 12 pârgari, după ce erau recunoscuți ca aleși la biserica mănăstirii „Negru - Vodă”, se deplasau într-o procesiune solemnă, la monumentul lapidar „Crucea Jurământului” pe care erau săpate toate privilegiile acordate orașului Câmpulung de către voievozii Țării Românești. Aleșii repetau jurământul din biserică și apoi, în semn de respect, erau ridicați de trei ori pe brațele oamenilor, cu strigătul: „*Să trăiască jupân județul!*”. Toți cei de față răspundeau atunci în cor: „*Să trăiască !*”

Apariția mănăstirii Negru Vodă a marcat începutul unui proces îndelungat de destrămarea a obștii câmpulungenilor (1521 - 1831) și a privilegiilor ei. Este procesul care, prin conștiința colectivă, a generat reacții de apărare: a apărut pânza cu hrisoavele ce consemnau privilegiile orașului² (pânza se păstrează la Direcția Arhivelor Naționale din București, cuprinde 39 de documente, și are o lungime de 7,17 m și o lățime de 0,70 m), a apărut Crucea jurământului³.

Deși nu se cunoaște exact amplasamentul inițial al primei cruci a jurământului, el trebuie să fi marcat, din acel moment, secolul al XVII-lea, „centrul” orașului Câmpulung. Conform mărturiilor adunate în studiul dedicat ei de D. Băjan, Crucea Jurământului ar fi fost amplasată undeva în calea unor viituri ce traversau în lung centrul actual, probabil pe traseul „Bulevardului Pardon” de mai târziu, viituri ce au determinat, în scurt timp, spargerea crucii. Copia ei trebuie să fi fost amplasată în același spațiu central al orașului, a cărui amenajare urbanistică s-a realizat către sfârșitul secolului al XIX-lea⁴.

Crucea amplasată în Piața Centrală datează din secolul al XVIII-lea, a fost salvată prin grija negustorului Gheorghe Rucăreanu, epistatul orașului în anul 1787 și a

² Ștefan Trâmbaciu, Gheorghe Pârnuță, *Pânza (Ocolnica) cu vechile privilegii ale orașului Câmpulung Muscel/1215 - 1747*, Editura Cultura, Pitești, 1997, p. 10.

³ Dumitru I. Băjan, *Crucea jurământului. Studiu analitic și istoric*, Editura Tipografia Gh. N. Vlădescu, Câmpulung, 1929.

⁴ Carmen Oprescu, *op.cit.*, p. 65.

județului Sterea, copia crucii aflate în zidul casei Berechet, cunoscută de localnici drept Crucea Jurământului/Crucea Părgarilor.

Monumentul este foarte important, pentru că el cuprinde nu numai privilegiile de scutire de care s-au bucurat câmpulungenii, dar și privilegiile privitoare la judecata orășenilor. Acestea menționau că orășenii câmpulungeni erau judecați, pentru faptele lor, de județ și de cei 12 părgari ai orașului împreună cu bătrânii lor. Nimeni nu avea voie să se amestece în treburile orășenilor, iar hotărârile județului erau „stătătoare” și față de domnie. Orășenii erau iertați de vama de pâine, de vama domnească sau de orice altă vamă pe tot ce vor vinde, toate documentele făcând trimitere la Negru - Voievod în anul 1215 (6723).

Data fiind importanța acestor monumente epigrafice, se impune necesitatea menținerii lor într-o stare de conservare bună, în așa fel încât povestea lor istorică să poată fi perpetuată generațiilor viitoare. Vom face o descriere a crucii votive conform studiului efectuat de Grigore Constantinescu asupra crucilor de piatră din județul Argeș și publicat în cartea *Monumente memoriale din județul Argeș. Cruci de piatră*, Ed. Europroduct, Pitești, 1999, pag.147 - 148.

- Tipologia morfologică a crucii – latină cu soclu cvasi - sferoidal și cilindric.
- Dimensiuni - 276 x 98 x 46 x 28 cm.
- Ornamentică – Chenar în motive fitomorfe; medalioane în ghirlande; stele radiale. Pe coloană, în medalion, stema cu acvila cruciată.
- Inscripții – Litera excizată de 6 cm.

Text cruce:

„Întru numele Tatălui / și al Fiului și al Duhului Sfânt, rădicatu-s-au acia(s)tă cinstită / și dumnezeiască cruce întru / slava și cinstea nașterii / Domnului nostrum IS HS și întru / pomeana domniei mele / IO Duca voevod și a d/oamnei domniei mele, Anastasia, și / a fiului domniei mele, Io Costandin voevod. / Văzând domnia mea <<la oraș>>ului / Cămpulung, cum să fie <<ertat de vama>>de pâine / să nu dea vamă domnească. Așijderea și / oroșanii să nu dea vamă ori de ce vor vin/de, cum au fost ertați de răposatul Radul Negru / voevod când au fost leatul 6723 și de A/lixandru vodă Iliăș, fost-au leatul 7136 și / de alți bătrâni răposați domni, precum / <<scrie>> în cărțile ceale bătrâne și în / pisanii sfintei mănăstiri, care iaste pusă / deasupra ușii bisericii, întărită de răposatul Matheiu voevod cu mare blestem / iar când au fost acum, în zilele domniei mele, / Pe latura nordică: -venit-au județul cu oroșanii / cu jalbă la domnia mea, spu/ind cum că le strică căligării mila / orașului, ce au avut de la alți /domni bătrâni. Jntre aceia, d(o)m(nia)/ mea, văzând cărțile ceale bătrâne / și ce scrie în pisania / sfintei mănăstiri, domni(ia) / mea încă am întărit mila cu / aciastă cinstită cruce / ca să fie ertați. Așij/derea și pentru judeca/ta orașului, pe oroșani / să-i judece județu cu 12 / părgari și cu bătrânii orașului, iar călugării / sau părcălabii sau măcar / alți(i) să nu aibă a se ameste/ca casă strice judeca/ta și obiciaiul lor ce au / fost de la alți domni bătrâni / ci toate legile și jude-/ Pe latura sudică: - cățile lor să fie stătătoare / și nici județul să nu /aibă voe a lua vamă de la / oroșani, ori de ce vor / vinde și de domnia mea / de acestea căte scrie / mai sus. Iar cine nu va / întări mila orașului / să fie procler și anathe/ma. Și ispravnic au fost Andrea / județu cu 12 părgari. Dec.25 / vă

leat 7183. Îns(ă) la leat 1787, fiind rogmighiță⁵ «răzmiriță»⁶, /s-a stricat aciastă sfântă cru/ce ce se vede zidită / în zid. Dar văzând dumnealui / slugeriu Gheorghe Rucăr (eanu) / epistatu orașului, au rădi(cat) / (a) ciastă sfântă cruce cu cheltuiala (dum)/nealui, ca să fie spre întărire orașului, județ fiind Neculae Cocoș/. Pe extremitatea brațului transversal sudic: - și doi părgari, Ion / Strecheriu și savu B/uduluca, la leat 1790. / Însă la ridicare au fost / în stare Sterea județu./”

În urma observațiilor directe asupra monumentului, s-a constatat că se află într-o stare de conservare precară, dată fiind expunerea directă la toți factorii de mediu, precum și perioadei lungi de expunere (și datorită modificării condițiilor climaterice de-a lungul secolelor), fiind necesară intervenția de conservare - restaurare. Au fost identificate diverse forme de degradare al întregului ansamblu arhitectonic. Tipul petrografic folosit în edificarea monumentului este un calcar organogen, bogat în fosile, denumind numuliți, sursa fiind cariera de calcar numulitic de Albești.

Au fost identificate degradări specifice acestui tip de calcar, precum **text parțial distrus în zona fracturată, alterare chimică, dezagregare, exfoliere, fisuri, desprinderi, dislocări, fracturi, pierderi de material, biodegradare respectiv colonii de alge și licheni, melano - cruste, leuco - cruste, intervenții empirice, oxizi la nivelul corpului metalic de susținere, corpuri străine.**

Expunerea directă a suprafeței litice la contactul cu apa, face posibilă continuarea procesului de dizolvare la nivelul acesteia, cum este firesc, având în vedere natura calcaroasă a rocii. Fenomenul se remarcă prin dispariția nuanței specifice. Astfel se poate remarca o dizolvare selectivă a componentelor din rocă, numuliții având în componență calcit fibros, care comparativ cu liantul, au grad mai redus de dizolvare, având drept consecință transformarea suprafeței într-o suprafață rugoasă. Soluția saturată de carbonat de calciu apărută prin dizolvare a părții superioare, a făcut posibilă prin evaporarea apei din soluție, precipitarea calcitului microcristalin ca o peliculă/crustă pe suprafața litică inferioară. Această crustă, împiedică fenomenul de dizolvare, dar conferă un aspect urât ansamblului.

⁵ A fost citit de D.I. Băjan, cu semnificația scurgere mocirloasă.

⁶ Citit de I. Răuțescu, cu semnificația o cauză de altă natură.

Fig. 1. Cruste negre, erodări de text, exfolieri și zone lacunare. atac biologic, depuneri aderente de mușchi.

Corpul monumentului ca și soclul, este acoperit aproape în totalitate de cruste biotice de alge și licheni, de mușchi, fiind necesară intervenția de înlăturare a acestora.

Fig. 2. Atac biologic, cruste negre, licheni, mușchi, fractură, carență material litic.

De asemenea monumentul, este fracturat în două bucăți, crăpătură transversală, la nivelul r. 20 al inscripției (din această cauză și o parte din textul crucii este distrus în zona crăpăturii) fapt ce a dus la consolidarea printr-un cadru metalic, cu prindere cu șuruburi și piulițe metalice. O intervenție empirică de consolidare realizată cu zeci de ani în urmă, rezistă totuși și astăzi. Atât cadrul metalic, cât și prinderile, prezintă urme vizibile de oxidare punctiformă și scurgeri oxidante pe corpul litic. Lanțul care leagă cei patru stâlpi ce delimitează un mic spațiu de protecție prezintă aceleași degradări.

Fig. 3. Atac biologic, cruste negre, mușchi, licheni, depuneri aderente, fracturi, pete datorate oxidării suportului metalic.

Fig. 4 .Atac biologic, cruste negre, mușchi, licheni, fracturi, pete, scurgeri oxidante datorate suportului metalic

Multiple desprinderi de material, exfolieri parțiale a materialului litic, curențe de material, toate la un loc alterează și produc o incoerență optică, afectând aspectul cromatic în ansamblu. Diferite ca dimensiune și formă, în anumite zone sunt prezente desprinderi granulare de rocă la cea mai mică solicitare mecanică, ceea ce înseamnă o scădere a rezistenței mecanice originale a materialului și o creștere a porozității. Pierderile de material pot fi datorate unor eroziuni prin rodare, sau unor agresiuni fizice. Roca de acest tip, calcarul numulitic având o porozitate mai accentuată decât alte roci, expusă factorilor de mediu, ploii, zăpezi, agresiuni eoliene sau umane, radiațiilor solare, este predispusă deteriorărilor vizibile, căpătând o patină, care implică o deteriorare vizibilă a monumentului și implicit o modificare vizibilă a culorii inițiale a materialului. Toate acestea schimbă aspectul vizual al ansamblului.

Fig. 5. Zale și suport metalic cu oxizi, zone lacunare, atac biologic - licheni, cruste negre.

Fig. 6. Infiltrațiile și toate procesele de degradare aferente, au dus la apariția unor suprafețe extinse cu fisuri și degradări ale pietrei.

Fig. 7. Datorită fenomenul de îngheț - dezgheț suprafața pietrei prezintă diferite forme de pierdere a coeziunii și adeziunii.

Întrucât amplasarea monumentului se află într-o zonă pietonală foarte circulată, în jurul lui se găsesc de obicei diverse resturi menajere lăsate cu intenție, sau persoane care stau cu bună știință pe elementele componente, fenomen care alterează aspectul vizual al ansamblului, știrbindu-i semnificația istorică.

Fig. 8. Crucea Jurământului/Crucea Pârgarilor, secolul al XVIII-lea, salvată prin grija negustorului Gheorghe Rucăreanu, epistatul orașului în anul 1787, și a județului Sterea, amplasată în Piața Centrală.

Fig. 9. Crucea Jurământului/Crucea Pârgarilor, în zilele noastre.

Fig. 10. Atac biologic-alge, licheni în diferite faze de dezvoltare, prezența vegetației-mușchi, plante, eroziunea eoliană – vânt + praf, praf, fisuri, crăpături, dislocări, zgârieturi, ciobituri, spărturi

Examinarea în situ, cu ochiul liber, nu a permis o apreciere mai amplă a degradărilor. Înainte de orice intervenție asupra monumentului de piatră, sunt necesare prelevarea de probe, iar intervenția să fie realizată de un specialist restaurator și în conformitate cu legile în vigoare.

Faptul că acest monument epigrafic, este înscris în lista monumentelor istorice, la poziția 817. AG-IV-m-A -13924, îi conferă un statut special și la nivel de intervenție, iar intervenția de restaurare trebuie să se bazeze pe un studiu mult mai amplu, respectându-se normele de conservare.

Situl urban „Orașul istoric Câmpulung”, înscris în Lista monumentelor istorice cod LMI AG-II-s-A-13545, este unul dintre cele mai valoroase nuclee urbane istorice din țară. Elementele de bază ale țesutului urban istoric al orașului – tramă stradală, parcelar, fond construit, amenajări peisagistice, împreună cu relațiile stabilite între ele - modul de ocupare al terenului, raportul spațiu construit-spațiu liber, retragerile și aliniamentele, încadrarea în relief, la care se adaugă valoarea deosebită arhitectural-istorică a clădirilor, alcătuiesc un ansamblu unic, care și-a conservat, în foarte mare măsură, autenticitatea și integritatea, făcând din orașul istoric Câmpulung cel mai bine conservat centru urban istoric din Țara Românească. Am moștenit un patrimoniu arhitectural de valoare ținând cont că în lista monumentelor istorice, Câmpulungul are înscrise în LMI, 151 monumente istorice. Situația în sine ne obligă să le păstrăm valoarea, identitatea, prin măsuri preventive, iar acolo unde situația o impune, să intervenim pentru înlăturarea factorilor de risc care le-ar putea afecta starea de conservare.

Propuneri de măsuri în vederea protecției monumentului:

- Campanie de conștientizare asupra comunității prin amplasarea de indicatoare, plăcuțe de monument istoric și spațiu de protecție asupra monumentului istoric (soluție valabilă și pentru restul crucilor votive din urbe);
- Intervenții de conservare - restaurare;
- Aplicarea tratamentelor de biocidare, în vederea îndepărtării atacului biologic prezent pe toată suprafața monumentului, soclu precum și perimetrului de protecție;
- Refacerea spațiului pietonal din jurul monumentului;
- Găsirea unei soluții pentru punerea în valoare a monumentului;
- Întreținerea curentă a monumentului;

- Instituirea unui program de pază specializată monumentelor istorice înscrise în L.M.I. în vederea conștientizării păstrării integrității monumentului.

Educația pentru patrimoniu ar trebui să devină, pe lângă informare și conștientizare asupra importanței sociale a domeniului patrimoniului cultural și un factor de implicare civică, care să facă posibilă dezvoltarea socială și culturală a comunității din care facem parte, păstrând în același timp și o legătură vie cu istoria și tradițiile sale. Simpla existență a unei legi sau pachet de legi, nu salvează patrimoniul arhitectural. Protecția este modalitatea prin care patrimoniul este pus în valoare, însă cu o condiție prealabilă: acesta să fie cunoscut, evaluat, reabilitat, conservat.

BIBLIOGRAFIE

- Aricescu, C., D, *Istoria Câmpulungului Prima rezidență a României*, Ed. Ars Docendi, 2007.
- Băjan, I, Dumitru, *Crucea jurământului. Studiu analitic și istoric*, Ed. Tipografia Gh. N. Vlădescu, Câmpulung, 1929.
- Calinic, Argeșeanul; Constaninescu, Grigore, *Monumente memoriale din județul Argeș. Cruci de piatră*, Ed. Europroduct, Pitești, 1999.
- Cantacuzino, Ghe. I.; Dragomirescu, Șerban; Iacob, Dumitru, Dan (coord.), Carmen Oprescu, *Atlas istoric al orașelor din România Câmpulung*, Academia Română/Comisia de istorie a orașelor din România, Editura Enciclopedică, București, 2008.
- Chița, Gheorghe, *Povestea străzilor din Câmpulung Muscel*, Ed. Larisa, Câmpulung, 2014.
- Constaninescu, Grigore, *Argeș- Dicționar etnocultural*, Ed. Alean, Pitești, 2006.
- Hurdubețiu, I. și colectivul, *Câmpulung - Muscel, ieri și azi*, Câmpulung - Muscel, 1974.
- Mavrodin, Teodor, și colectivul, *Argeșul și Mușcelul, spații istorice ale românismului*, vol.II, Ed. Tiparg, Pitești, 2013.
- Olteanu, Iulian, *Piatra în patrimoniul românesc Degradări specifice și tratamente adecvate*, Editura ACS, București, 2015.
- Radu, Cezar, *Argeș - Ghid turistic*, București, 1966.
- Răuțescu, Ioan, *Câmpulung - Muscel Monografie istorică*, Ed. Ars Docendi, București, 2009.
- Trâmbaciu, Ștefan, Pârnuță, Gheorghe, *Pânza (Ocolnica) cu vechile privilegii ale orașului Câmpulung Muscel 1215 - 1747*, Ed. Cultura, Pitești, 1997.
- *** *Revista de istorie a Muscelului - Studii și comunicări*, vol.X, Ed. Universității din Pitești, 2009.
- *** *Studii și cercetări de istoria artei*, 1 - 2, Ed. Academiei R.P.R, 1954.
- *** *Câmpulung Muscel cetatea întemeitorilor de țară*, Regio, 2011.
- *** *Schițe pentru o monografie arhitecturală Câmpulung Muscel, Igloopatrimoniu*, 2012.

-
-
- <http://en.calameo.com/read/0012181716e43fad07183>, Grigore Constantinescu, *Câmpulung Muscel Ansamblul Medieval Modern*.